

Tudományos történetek – a példán keresztüli tanulás

Trencsényi nem teaurálható csak írásos munkáin keresztül. Nemcsak azért, mert mintegy 1200, a Magyar Tudományos Művek Tárában fellelhető munkája összegyűjthetetlen, hanem mert a neveléstudós és pedagógus pályája nem tekinthető át pusztán írásain keresztül.

Trencsényi László egyfelől igazi posztmodern neveléstudós: mesélő. Nemcsak abban az értelemben, hogy a modernitásbeli történelem a posztmodernitásban történetekké, értelmezésekké, narratívákká válik szét, s ő ezen szétszalazott elemeket szövi újra, hanem abban is, hogy történetei sokszor (bár kivételt is találunk szép számmal: lásd alább) nem paradigmaticus elméleti konstrukciók, hanem a premodernitást idéző tűz körüli a – szó legnemesebb értelmében – vett esszéisztikus történetek. E tűz körüli mesélő tanítást sokan támadják, nem ismerik el tudományos, neveléstudói teljesítménynek. A világ leírására az egyedi történeteken, példákön keresztüli bemutatás nem alkalmas – mondják. S miközben a partikuláristól az általánosságig eljutni akaró világunkban e történeteket, a történeteken keresztüli élethelyzetek elemzését, tünődéseit kárhoztatják, aközben elfelejtkeznek arról, hogy a folyamatban nem a tanítás, hanem a tanulás a lényeges elem, s annak végbemenetele nem feltétlen írható le az ellenoldali szereplő tevékenységével, de a tevékenység uniformizálásával semmiképp (vö.: a posztmodernben az egyetlen út primátusának megszűnése). A modernitás nevelés-oktatás dichotómiából a „nevelt” tanulása a fontos és ezen esetben mindegy, hogy a „nevelő” célzata milyen. A nevelt nélkül – ha nem nyerjük meg a fiataalt, jelen esetben az olvasót a szociális vagy kognitív tanulásra, a szabálykövetésre – ugyanis a hön áhított nevelési-tanulási folyamat egyszerűen nem megy végbe.

A szerző – az ezer feletti írást válogatva – a szelektált munkákat hét kötetbe rendezte:

- Gyerekkulturális kritikái írásait a Gyerekek színpadon, nézőtérén; a gyerekirodalmat bemutató munkáit a Gyerekirodalom A-tól Z-ig;
- Pedagógiai publicisztikáit a Portrék és útirajzok és az Írtam mérgemben és örömben;
- Neveléstudományi munkái közül a miskolci egyetemi kutatásait a Miskolci pedagógiai tükör; az iskolával kapcsolatos elemzéseit Az iskola belső világa, elméleti tanulmányait pedig a jelzésértékű Impakt faktor című kötet szedi csokorba.

Ez utóbbit hármat véve görcső alá is 42 válogatott tanulmányt találunk, amely műfaji sokszínűsége nem teszi lehetővé az egységes kezelést. Van benne vita, esszé, elméleti alapozó munka, összegző korrajz, elemzés, intézménytörténeti leírás, módszertani bemutató. E sokszínűség túlnövi a recenzensi kereteket, ezért a kötet legfőbb elméleti novumait, mutatjuk be, hogy bebizonyítsuk: ezen modellek, konstruktumok, elemzések a kényes ízlésű neveléstudósok számára sem hagyhatnak kételyt az egyébként kétségtelenül elsősorban a történetmesélésben magát otthon érző szerző tudományos (értsd: elméleti, általános) munkásságáról. És, hogy az oly sokakból hiányzó – talán e szakmában mégiscsak kötelező(?) – emberi minőségről már ne is beszéljünk (vajon nem ugyanezeket a kritikákat kapta a szerző születése idején Karácsony Sándor?).

A miskolci pedagógiai tükör 5 nagyobb lélegzetű kutatást mutat be. Van bennük desk research (Tanárképzés a Miskolci Egyetemen 1993-2003), amely a képzőintézmény 10 évének elemzése; primer adatfelvételre alapozott kutatás („Én igyekszem, de ellenem dolgoznak a külső elvárások”; Integrált közoktatási és (közművelődési) intézmények Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az ezredfordulón), ahol előbbi a miskolci és környéki tanárok pedagógiáról alkotott képét igyekszik bemutatni, utóbbi az ÁMK-modell tulajdonképpeni bevélszvizsgálata; kvalitatív kutatás (Nehéz fiúk), amely interjúk és esettanulmányok etnografikus elemzése; s vegyes: kvalitatív-kvantitatív elemzés (Szociális hátrányok és az iskola), amely az iskolázottság és foglalkoztatási esélyek közötti összefüggést vizsgálja.

Az iskola belső világa is 5 tanulmányt tartalmaz. Az iskola szerkezete, belső világa az idő, a tér, a tevékenység, a szerkezet és a kapcsolatok dimenziója mentén elemzi az iskola funkcióit és diszfunkcióit. Az iskola belső világáról – 1990 és 1995 között végzett empirikus kutatások alapján című tanulmány a tartalomelemzés, másodelemzés módszereivel próbál az iskolai világ jellegzetességeire, feszültségeire, néhol ellentmondásosságára rámutatni. A Látomás egy komp-iskola belső világáról egy nem létező kompetencia központú iskola víziója, s az iskola mint társadalmi itnézmény határait feszegeti. A töprengések a közösségről, iskolaközösségről már nem csak feszegeti e határokat, de túl is lép ezen: a közösségek leírásánál tulajdonképpen nincs is szüksége az iskolafogalomra, még akkor sem, ha a tanulmány példái már az iskolaközösségek világába kalauzolnak vissza. A minőségbiztosítás és önismeret a minőségbiztosítás ürügyén a pedagógiai önreflexió hiányát panasolja fel.

Az Impakt faktor 32 anyagának egyik legtöbbször visszatérő és leginkább teoretikusan is kidolgozott modellje a nevelési szinterek elmélete: itt Trencsényi végképp eldobja a – korábban is le-le vett – nevelést csak az iskolán keresztül láttató szemüveggel. Rangsorolja a plurális polgári társadalmak nevelési-szocializációs pousait, mégpedig intézményesültségi minőségüknél fogva. A szociálpedagógiai ihletettséggű modell vitatja a hagyományosnak tekintett, ám történetileg igen fiatal, a polgárosodással kibontakozó nevelési-oktatási intézményeknek, elsősorban az iskolának tulajdonított kiemelt, kizárólagos szerepet, gondolata szerint az iskola csak egy – és korántsem az egyetlen – nevelési szintér, ahol a nevelés-oktatás végbemegy. Így megkülönböztet:

- természetadta közösségeket és nevelési szintereket (család, rokonság, szomszédság, kortárs-csoport);

- állami – valamennyire az állam felügyelte, finanszírozta – intézményeket (gyermekorvosi rendelő, bölcsőde, iskola, óvoda, kollégium, nevelési tanácsadó, gyermekjóléti szolgálat, gyermekotthon, krízisotthon, javítóintézet, fiatalkorúak börtöne, nevelőintézet, művészeti iskola, általános művelődési központ, többcélú intézmény, művelődési ház, mozi, könyvtár, színház, múzeum, koncertterem, táncház, stadion);
- piaci szolgáltatókat (gyermekmegőrző, ifjúsági szórakozóhely – játéktér – disco, iskolán kívüli tanfolyamok, képzések (nyelviskola, gépjárművezető iskola, tánciskola), uszoda- tornacsarnok- edzőterem) és
- civil kezdeményezéseket (egyházak, gyermek- és serdülőszervezetek, sportegyesületek, kulturális egyesületek, művészeti egyesületek).

E rendszerre az is jellemző, hogy a fenti grádicsokban meghatározott szocializációs funkciók nem feltétlenül időben egymásutániságot jelentenek, hanem keverednek, az élet színességének bonyolultságában jutnak érvényre. Ugyanakkor rendszerben Trencsényi csak a tudatos aktorokat veszi számba (nem tagadva a „spontán” szocializációs hatások világát).

De itt található Az iskola köztársaságok története címmel jelzett tanulmány, amely némiképp becsapja az olvasót. Itt nem kizárólag történeti leírás, de az összehasonlító pedagógia legszebb hagyományait bíró elemzés látott napvilágot, amelyhez hasonló gyűjtés és elemzés korábban nem volt hozzáférhető. Kezdve a bemutatást a századeleji amerikai, skót, német francia, orosz diákönkormányzatoktól (érdekes, hogy míg ezen önkormányzatokat Amerikában a demokracianevelés, Európában az iskolai renchez való hozzájárulás eszközeinek tekintették), bemutatva, ahogy ezek kinőtték magukat Új Iskolává, Gaudiopolisszá, de akár úttörővasúttá, pax-gyerekházakká, hajdúhadházi gyerekvárossá, csepeli Guszevóniává, s Gazdagrét, Pesterzsébet, Szada példáivá.

Hasonlóképp az alternatív nevelési színterek példáinak egyikeként – bár több tanulmányból építve fel – a kötet bemutatja Vészi Alfája nyomdokain a közoktatás és közművelődés metszéspontjában az Általános Művelődési Központok (ÁMK) szolgáltatáskínálatát.

Ugyanakkor hiányérzete támad több esetben is az olvasónak. Mintha a megsütött tortáról hiányoznának a gyertyák: míg a nevelési terepek esetében a szerző modellt formálja példáit, utóbb ezen modellalkotási kísérletek eltűnnek. Pedig napjaink magyar pedagógiai valóságában igencsak hiányzik az a mankó, amely a demokratikus érintettségű pedagógusoknak módszertani fogódzót adhatna az iskolaköztársaságok esetében a gyermekkori demokraciatanulás eszköztárához, az ÁMK-k esetében az iskolán kívüli közösségi terek szolgáltatáskínálatához stb.

Nemcsak mennyiségben, de kidolgozottságban, mondanivalóban, üzenetben is azok a tanulmányok, fejezetek, de akár mondatok a leggazdagabbak, amikor Trencsényi nem csak az iskoláról, hanem általában a nevelésről, nem csak a tanárról hanem általában a pedagógusról, nem csak az osztályról, hanem általában a közösségről beszél. Magával ragadó ereje miatt is jól látszik: nemcsak intellektuálisan értelmezi így a neveléstudományt és saját magát, de emocionálisan is ez áll hozzá közelebb.

A többi kötetben a történeteké a főszerep. Persze – mint jeleztük – ezek nem egyszerű mesék, hanem a bemutatott tárgyon keresztül egy tudós útkeresésének, felismerésének, meggyőződésének leírásai, s ebben bizony benne van a tudományos névvel együtt a – recenzens által szándékosan félreértett – általános tanulság: a tudós bölcsessége és töprengése, a pedagógus emberszeretete és elfogadása, az ember lázadása és örök elégedetlensége. A lázadó hév, az esszéisztikus stílus és a kétségtelenül hiányérzetet keltő nagyvonalú – sokszor nemcsak a megszokás, hanem a továbbgombolyítandó tudásvágy miatt hiányzó – hivatkozáskezelés kapcsán világossá válik, hogy a modernitásban gyökerező neveléstudósoknak mi is a sokat ismételt kifogása – fentiek jogosnak tűnő számonkérésén túl – Trencsényi szemléletével. A szerző ugyanis – ne vegye sértésnek se a recenzált, se az olvasó: értse úgy, ahogy a recenzens írni szándékozta – irigylésre méltóan „egy-ügyű”. Tulajdonképpen minden munkája a gyermek szemével vagy érdekében látja, láttatja a világot – ahogy a szerző fogalmaz: értő figyelemmel, feltételen elfogadással, gyerekeknek fogadott hűséggel – lett legyen szó szülői innovációkról, a gyermekvédelem intézményeiről, még azokban a munkákban is tetten érhető ez, amelyek bizottsági beszámolókból vállalkoznak egy-egy pedagógiai intézmény megmutatására. Ez az együgyűség azonban a hagyományos pedagógiai résztudományokat (nevelélmélet, oktatélmélet, neveléstörténet) át meg átszabják, néha innen kanyarítva ki egy kicsit, néha ahhoz fűzve hozzá egy darabot. Ugyanakkor ma – amikor a gyerek-fiatal egy és oszthatatlanságának gondolata egyre erősebben jelenik meg a pedagógiai szakirodalomban – józan ésszel ez nem hátrányt, hanem épp versenyelőnyként kellene jelentsen.

Azzal kezdtük, hogy Trencsényi László egyik arca a neveléstudósé. Másfelől viszont gyakorló pedagógus. Míg a kötet megannyi megközelítésből az iskolán kívüli nevelési terepeket kutatja, elemzi: általános művelődési központtól, a gyerekkultúra műhelyein és tehetséggondozáson át a gyerekek egyesülési jogán és az egyenlős esélyeken keresztül, az alternatív pedagógiai terekig, a cselekvő Trencsényi tudatosan vállalt részese a szakmapolitikai folyamatoknak és a mindennapi pedagógiai térnek. Egyfelől missziójának tekinti bebizonyítani: ha az iskola kitüntetett szereplő is, nem az egyetlen, még csak nem is az „első az egyenlők közötti” a nevelés világában, másfelől bármifajta ilyen torz gondolatmenetből következő hegemoniatörekvésének megálljt akar parancsolni. Szándékait értékelve: használ, nem tündököl.

Miképp Hankiss János: Hajnali három kötetét, vagy Robert Fulghum: Már az az óvodában megtanultam mindent, amit tudni érdemes könyvét vétek egyszerre behabzsolni (értve ezalatt a lineáris és folytonos olvasást), aképp Trencsényi munkáival is így kell bánni: naponta csak egy-két szem ajánlott. Használni fog!

Trencsényi László (2014): *Impakt faktor* – Neveléstudományi tanulmányok, 1974-2014, Fapadoskönyv.hu, Budapest

Trencsényi László (2014): *Miskolci pedagógiai tükör* – tanulmányok, kutatási jelentések 1993-2004, Fapadoskönyv.hu, Budapest

Trencsényi László (2015): *Az iskola belső világa* – tanulmányok, 1989-2003, Fapadoskönyv.hu, Budapest